

AXEL HONNETH:

Idea socializmu. Pokus o aktualizáciu. Rozšírené vydanie

Preložila: Patrícia Elexová

Bratislava: Veda 2020, 174 s.

Preklad knihy Axela Honnetha *Die Idee des Socialismus* je prvým vydaním monografie tejto významnej osobnosti súčasnej *kritickej teórie spoločnosti* v slovenskom jazyku. Napriek tomu, že viacero jeho ťažiskových publikácií vyšlo v českom preklade, jeho dielo dosiaľ nebolo na Slovensku predmetom širšej reflexie. Počin vydavateľstva Veda teda možno vidieť skôr vo všeobecnejšom kontexte domáceho sociálno-filozofického a politického myslenia, pre ktoré bola významným impulzom ekonomická kríza s počiatkom v rokoch 2007 – 2008 a ktoré sa pokúša nielen diagnostikovať súčasný spoločenský, ekonomický a politický stav, ale aj hľadať k nemu alternatívy. Titul profesora filozofie na *Goethe-Universität* vo Frankfurte a *Columbia University* v New Yorku s priamočiarym, a azda aj marketingovo zaujímavým názvom *Idea socializmu*, vyšiel v origináli v roku 2015 a získal si pozornosť, ako aj ocenenie odbornej verejnosti.

Publikácia je napriek svojmu názvu, ktorý by mohol vyvolávať opačné očakávanie, pomerne stručná. Na 174 stranách sa nachádza úvodná štúdiu filozofa Ľubomíra Dunaja, Honnethov hlavný text štruktúrovaný do štyroch kapitol a dodatok v podobe dvoch prejavov, ktoré odznali pri príležitosti preberania cien za predloženú publikáciu.

Úvodná štúdiá Ľubomíra Dunaja nesie názov *K relevantnosti Honnethovej filozofie (aj) pre slovenskú spoločnosť*. Napriek možným očakávaniam Dunaj nepredstavuje širší kontext Honnethovho diela a myslenia, do ktorého by zasadil predloženú publikáciu, ale usiluje sa ukázať jeho relevanciu napojením na domáce politické a sociálno-filozofické myslenie, ktoré je reprezentované prácami Františka Novosáda a Emila Višňovského. V prípade Novosáda pracuje Dunaj s jeho reflexiou niektorých problematických fenoménov vývoja slovenskej spoločnosti po roku 1989, pričom považuje za vhodné pri ich analýze použiť Honnethovu koncepciu negatívnej, reflexívnej a sociálnej slobody, predstavenú v publikácii *Právo slobody*. V prácach Višňovského si Dunaj všíma niektoré črty pragmatizmu, ktoré sú vhodným nástrojom na uchopenie problémov transformujúcej sa spoločnosti a napája ich na Honnethov pojem *experimentalizmu*, ktorý je rozvíjaný práve v *Ideji socializmu*.

Jedným z impulzov, ktoré viedli Honnetha k napísaniu predloženej knihy, bolo pozorovanie, že myšlienka socializmu, v minulosti vnímaná ako zásadná intelektuálna výzva, ktorú považovali za potrebné reflektovať mnohí významní sociálni teoretici a intelektuáli doby, sa v súčasnosti vníma ako záležitosť minulosti a už sa nepokladá za relevantnú alternatívu k súčasnému kapitalizmu (Honneth 2020, 24). Táto zmena sa podľa Honnetha udiala prirýchlo a jeho ambíciou je preukázať: „že v socializme ešte jednoznačne tlie živá iskierka“ (Honneth 2020, 24). Druhý impulz k napísaniu knihy vychádza zo snahy vysporiadať sa s recepciou jeho publikácie *Právo slobody*.

V úvode k hlavnému textu Honneth načrtáva rozpor medzi nárastom nespokojnosti so socioekonomickou situáciou, hospodárskymi pomermi či pracovnými podmienkami veľkej časti populácie v posledných desaťročiach a absenciou normatívnej orientácie tejto nespokojnosti. Vzhľadom na európske dejiny ide pritom o pomerne novú situáciu, keďže od čias Francúzskej revolúcie boli veľké hnutia odporu spojené s víziami potenciálneho budúceho usporiadania (Honneth 2020, 27). Vysvetlenia tohto javu prostredníctvom kolapsu komunistických režimov, nástupu „postmoderny“ nepostačuje a podľa Honnetha najbližšie k pravde je, že štruktúra súčasnej spoločnosti sa pokladá za nemeniteľnú: „(N)ie odpadnutie reálne existujúcej alternatívy ku kapitalizmu, nie zásadná zmena nášho chápania dejín, ale nadvláda fetišizujúceho chápania spoločenských vzťahov je tým, čo by sme mali robiť zodpovedným za to, že masové rozhorčenie nad škandalóznym rozdelením bohatstva a moci dnes už do takej veľkej miery zjavne stratilo akýkoľvek zmysel pre cieľ, ktorý je na dosah“ (Honneth 2020, 30). Autor sa pýta, kde sa podela sila socializmu presvedčiť zúčastnených, že „kolektívnym úsilím predsa len možno zdanlivo ‚neodvratné‘ pretvoriť v prospech niečoho lepšieho“ (Honneth 2020, 31) a v tejto súvislosti ozrejmuje zámer svojej publikácie, ktorý rozhodne nie je skromný. Má ambíciu jasne zrekonštruovať pôvodné idey socializmu, sledovať dôvody, ktoré viedli k ich zastaraniu, a napokon im napomôcť „postaviť sa na nohy“ (Honneth 2020, 31) tak, aby sa mohli znovu stať zdrojom politicko-etickej orientácie (Honneth 2020, 32).

Pri pokuse o rekonštrukciu jadra pôvodnej idey socializmu sa Honneth vracia k autorom z devätnásteho storočia ako Robert Owen, Charles Fourier, Henri de Saint-Simone, Pierre-Joseph Proudhon a Karol Marx. Analýzou ich textov reflektujúcich vtedajšiu ekonomickú situáciu, ako aj ich prostredníctvom náčrtov budúcej organizácie spoločnosti prichádza k záveru, že ich kritika, hoci zameraná predovšetkým na hospodárske pomery, má za cieľ naplnenie morálnych požiadaviek, ktorých cieľom je zosúladiť revolučné princípy slobody, rovnosti a bratstva, keďže „paralelne sa odohrávajúce rozširovanie kapitalistického trhu bránilo veľkej časti obyvateľstva v tom, aby si mohlo pre seba nárokovať medzičasom sľúbené zásady slobody a rovnosti“

(Honneth 2020, 36). V prípade Marxa sa Honneth opiera o jeho komentáre k politickej ekonomii Jamesa Milla a ukazuje, že aj Marxov hrubý náčrt modelu novej spoločnosti rieši problematiku vzájomného vzťahu slobody a solidarity; nové usporiadanie u Marxa by malo byť „koncipované tak, že každý jednotlivec chápe ciele, ktoré sleduje, zároveň aj ako podmienku realizácie cieľov ostatných, a že teda individuálne zámery do seba zasahujú tak prehľadne, že ich môžeme realizovať iba s vedomím svojej vzájomnej závislosti a postupujúc spoločne“ (Honneth 2020, 47). Honneth sa postupne dostáva k tomu, ako socialisti spájali nový model spoločnosti so svojím pojmom slobody, pričom prichádza k pojmu *sociálnej slobody*, ktorý je pre jeho ďalšie uvažovanie kľúčový, keďže v ňom identifikuje jadro socialistických myšlienok: „Sociálna sloboda potom znamená mať účasť na sociálnej praxi spoločenstva, ktorého členovia k sebe pristupujú s toľkou účasťou, že si v záujme toho-ktorého jednotlivca vzájomne pomáhajú pri uspokojovaní svojich zdôvodnených potrieb“ (Honneth 2020, 53). Nositeľom slobody teda nemala byť jednotlivá osoba, ale solidárne spoločenstvo vzájomne sa dopĺňajúcich a navzájom si rovných členov, v ktorej „mala byť realizácia slobody jedného bezprostredne spätá s predpokladom realizácie slobody druhého“ (Honneth 2020, 114).

Následne prichádza k ďalšiemu avizovanému kroku, v ktorom identifikuje tri zásadné, z devätnásteho storočia pochádzajúce „dedičné záťaž“ socializmu. Prvou je zameranie socialistov na sféru ekonomickej činnosti ako jediného miesta zápasu o primeranú formu slobody a absencia normatívneho prístupu k politickej sfére, ako aj k potenciálu a funkcii rodiacich sa občianskych práv. Druhou je vnímanie robotníckej triedy ako revolučného subjektu,¹ ktorý je automaticky spätý so socialistickými ideami.² Treťou záťažou je predpoklad zákonitého procesu vývoja dejín, podľa ktorého sa kapitalistické „výrobné vzťahy musia s historickou nevyhnutnosťou rozložiť samy od seba“ (Honneth 2020, 74). Takáto predstava „mala znemožniť akékoľvek experimentálne zaobchádzanie s dejinnými procesmi a potenciálmi“ (Honneth 2020, 75). Tieto tri záťaž podľa Honnetha treba prekonať.

Základným predpokladom nového, od zmienených záťaží oslobodeného socializmu má byť funkčné diferencovanie medzi súkromnou, politickou a hospodárskou

¹ Honneth hovorí aj o „reflexívnej spätnej väzbe na opozičnú silu“ (Honneth 2020, 62).

² Honneth vo svojej koncepcii odmieta akúkoľvek špecifickú skupinu, ktorú by bolo možné považovať za *garanta / nositeľa / adresáta* socializmu. Za sociálneho nositeľa normatívnych nárokov by sa mali pokladať postupné inštitucionálne výdobytky a objektívne zlepšenia, ukazujúce aj na ďalšie možnosti postupnej realizácie socialistických vízií, uskutočňované v procese demokratického rozhodovania. Ako príklad uvádza historické ustanovenie minimálnej mzdy, ktoré by malo byť vnímané ako prvý krok pokroku v zospoločenšovaní trhu práce. Nasledovať môžu ďalšie kroky s cieľom uskutočňovať sociálnu slobodu v hospodárskej sfére.

sférou, pričom vychádza z diferencovania sociálnych sfér v Heglovej filozofii práva.³ Na všetky z nich následne uplatňuje ideu *sociálnej slobody*. Tieto sféry sú síce nezávislé, ale pritom sa majú vzťahovať k sebe navzájom tak, že „spoločne v nenásilnej súhre vedú k neustálej reprodukcii nadradenej jednoty celku spoločnosti“ (Honneth 2020, 132), pričom Honneth nadväzuje na Heglov obraz spoločnosti ako živého organizmu. Výsledkom tejto predstavy by mala byť, odvolávajúc sa na Johna Deweyho, *demokratická forma života*. Demokracia v tomto chápaní však neznamená len možnosť participovať na politických rozhodovacích procesoch, ale „skôr sa ňou mieni, že na každom centrálnom stanovišti sprostredkovania medzi individuum a spoločnosťou je možná skúsenosť egalitárnej participácie“ (Honneth 2020, 132). Najdôležitejším miestom z hľadiska artikulácie nedostatkov spoločenského spolužitia je pritom politická sféra s čo najmenej obmedzenou komunikáciou medzi všetkými zúčastnenými, pričom Honneth odkazuje na Deweyho, ako aj na koncepciu komunikácie a verejnej sféry Jürgena Habermasa. Keďže sa socializmus nemôže spoliehať na žiadne dejinné zákonitosti, musí hľadať možnosti inštitucionálnej premeny spoločnosti cestou postupných experimentov, pričom Honneth opäť nadväzuje na Johna Deweyho.⁴

Súčasťou publikácie sú dva Honnethove prejavy. V príspevku *Červená Viedeň: O duchu socialistického experimentalizmu* ukazuje na historickom príklade bytovej výstavby a reformnej politiky medzivojnovovej Viedne potenciálny prínos experimentálneho socialistického novátorstva, orientovaného na aktuálne problémy a možnosti ich reálneho riešenia „tu a teraz“, bez fixácie na vzdialený cieľ. V príspevku *Nádej v beznádejných časoch* rieši otázku, čo robiť v čase, keď ľudia strácajú nádej na možnosť všestranného zlepšenia spoločenských pomerov. Opierajúc sa o Kanta⁵ navrhuje pripomínanie úspechov nedávnej minulosti, ktoré priniesli dnes už široko akceptované výdobytky, ako akýchsi pamätníkov úspechov emancipačného úsilia. Tie majú slúžiť ako akýsi motivačný faktor vedúci k ďalším snaženiam. V období po druhej

³ Chýbajúca reflexia súkromnej sféry, do ktorej patrí napríklad manželstvo a rodina, ako svojbytné miesta sociálnej slobody, bola napríklad podľa Honnetha príčinou „skôr napätého a nešťastného“ vzťahu medzi socialistickým robotníckym hnutím a feminizmom.

⁴ Experimentálna metóda, ktorá je azda známejšia, ako súčasť Deweyho pedagogického myslenia, nachádza uplatnenie aj v politike, pričom „zahŕňa koherentný systém ideí usmerňujúcich praktické úsilie. Na rozdiel od každého absolutizmu to znamená, že idey a teóriu chápeme ako metódy konania, testované a neustále revidované na základe dôsledkov, ktoré prinášajú v aktuálnych spoločenských podmienkach“ (Dewey 2001, 609).

⁵ Slovom Honnetha: „Kant preto pokladal spomienku, ktorá mala byť základom pre to, aby sa z pokroku v minulosti čerpala dôvera v morálnu účinnosť vlastného konania v blízkej budúcnosti, za úlohu hypotetickej konštrukcie: Doterajší priebeh dejín mali angažovaní filozofi predstaviť podľa možnosti tak, aby v ňom bol s istou vierohodnosťou rozpoznateľný proces smerovania k morálnemu zlepšovaniu, pretože len takýmto spôsobom zároveň získame oporné body pre realizovateľnosť našich súčasných nádejí a pre účinnosť nášho vlastného konania (Honneth 2020, 167 – 168).

svetovej vojne boli takýmito „dejinnými znameniami úspechu emancipačného snaženia“ (Honneth 2020, 174) napríklad zriadenie *Medzinárodného súdneho dvora* či celosvetové schválenie *Deklarácie práv dieťaťa*.

Pre Honnethovo zmýšľanie o socializme je charakteristická abstrakcia a oslobodenie od konkrétnych politických konštelácií. V predloženej recenzii sme sa pokúsili načrtnúť hlavnú filozofickú líniu Honnethovho uvažovania, pričom sme niektoré okruhy tém nechali bokom.⁶ Samozrejme, s jednotlivými tézami, interpretáciami a závermi možno polemizovať tak, ako to ukazujú zahraničné recepcie predloženej publikácie. Niektorí autori (Shammas 2018, 333 – 334; Heins 2017, 4) napríklad upozorňujú, že Honneth nereflektuje problém, ktorý môže nastať, ak niektorí jednotlivci nebudú mať záujem participovať na projekte založenom na *sociálnej slobode*. Námietky sa týkajú aj interpretácie názorov socialistov devätnásteho storočia (Shammas 2018, 336), prípadne spochybňujú možnosť uplatniť Honnethovu koncepciu na väčšie celky modernej spoločnosti, než sú intímne vzťahy alebo malé komunity (Heins 2017, 3 – 4). Piromalli (2017) problematizuje samo začlenenia požiadavky *bratstva* do socialistického projektu. Naše výhrady sa týkajú napríklad nedostatočnej konkretizácie novej podoby socializmu vo vzťahu k existujúcim inštitúciám. Potenciálnemu čitateľovi treba zdôrazniť, že Honneth sa venuje možnostiam socializmu iba vzhľadom na jeho „hlavnú myšlienku“, čiže *sociálnu slobodu*. Možnosti socializmu – napríklad vzhľadom na ekologickú krízu –, ale ani rôzne iné problémy súčasnej spoločnosti, neboli preskúmané. Vydanie *Idey socializmu* však treba jednoznačne privítať. Napriek možnému zdaniu veľkého vzdialenia Honnetha vo vzťahu k domácejmu sociálno-filozofickému mysleniu môžeme pripomenúť, že centrálna myšlienka Honnethovho socializmu, čiže *demokracia ako celková forma života*, bola výrazne prítomná aj v myslení Tomáša G. Masaryka, ktorý taktiež zdôrazňoval význam diskusie „medzi rovnými“, ako aj sociálne a ekonomické konzekvencie dôsledne chápanej demokracie (Čapek 1936, 300 – 302). Na editorskej práci treba výrazne oceniť začlenenie dvoch krátkych textov, ktoré funkčne konkretizovali vysoko abstraktné tézy hlavného textu.

Ivan Stodola

Literatúra

ČAPEK, K. (1936): Hovory s T. G. Masarykem. Praha: Nakladatelství František Borový a Čin.

⁶ Patrí sem napríklad otázka geografického ukotvenia socializmu, teda lokálneho a globálneho rámca, ako aj vzťah Honnethovho socializmu k ekonomickej sfére (trh, súkromné vlastníctvo, zospoločenš'ovanie atď.) Aj pri týchto otázkach sa však vychádza zo všeobecného komunikačného a experimentálneho predpokladu.

- DEWEY, J. (2001): *Rekonštrukcia liberalizmu. Z politickej filozofie klasického pragmatizmu*. Bratislava: Kalligram.
- HEINS, V. (2017): Axel Honneth, The Idea of Socialism: Towards a Renewal. *Thesis Eleven*. Vol. 143. [online] Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/321651106_Book_review_Axel_Honneth_The_Idea_of_Socialism_Towards_a_Renewal_Polity_Press_2017 (Navštívené: 2. 11. 2020).
- HONNETH, A. (2020): *Idea socializmu. Pokus o aktualizáciu*. Rozšírené vydanie. Bratislava: Veda.
- PIROMALLI, E. (2017): Does socialism need fraternity? On Axel Honneth's The Idea of Socialism. *European Journal of Political Theory*, Vol. 19. [online] Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/318581889_Does_socialism_need_fraternity_On_Axel_Honneth%27s_The_Idea_of_Socialism (Navštívené: 2. 11. 2020).
- SHAMMAS, V. L. (2018): Rethinking Axel Honneth's 'The Idea of Socialism'. *Continental Thought and Theory: A Journal of Intellectual Freedom*, 2 (3), 330 – 342. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/330245344_Rethinking_Axel_Honneth (Navštívené: 2. 11. 2020).

Ivan Stodola
Univerzita Komenského
Pedagogická fakulta
Katedra histórie
813 34 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: stodola1@uniba.sk